

YENİ OSMANLILAR TARİHİ

«Bu güzel kitabın şimdiye kadar eski gazete koleksiyonlarında unutulması kadar hazin bir şey olamaz. Başka bir memlekette olsaydı, o, edebiyat kitaplarına girer, birçok baskıları yapılır, hâşiyelerle tazih ve ikmâl edilir (notlarla açıklanır ve tamamlanır) ve nesillere bir zevk kaynağı gibi verilir. Muharririne de büyük bir hâtrât muharriri denir, san'atının hususiyetleri anlatılırdı.»

AHMET HAMDİ TANPINAR

30 lira

TARİH DİZİSİ

4

EBUZZİYA
TEVFİK

YENİ
OSMANLILAR
TARİHİ

38

EBUZZİYA TEVFİK

YENİ OSMANLILAR TARİHİ

YENİ OSMANLILAR TARİHİ ve EBUZZİYA TEVFIK

«Yeni Osmanlılar Tarihi» yazarı EbuZZiya Tefvik, 1848 yılında İstanbul'da doğdu. Konya'nın Koçhisar ilçesinden gelip buraya yerleşen bir ailenin çocuğuydu. Belirli ve düzenli bir öğrenim görmedi, kendi kendini yetiştirdi. Şinasi ve Namık Kemal yetişmesinde büyük rol oynadılar. Bütün hayatı boyunca da onların görüş ve inanışlarına bağlı kaldı. 1865'te «Yeni Osmanlılar» cemiyetine katıldı. Topluluk dağılıncı Avrupa'ya kaçmadı. Daha sonraları bir süre basım ve basımevi konularında Avrupa'da incelemelerde bulundu. Namık Kemal, Avrupa'dan dönünce onunla birlikte «İbret» gazetesini çıkardı. Ünlü «Matbaa-i EbuZZiya»sını kurdu. 1873'de Rodos'a sürüldü. 1876'da Beşinci Murat tahta çıkınca affedilip İstanbul'a döndü. İkinci Abdülhamit döneminde Konya'ya sürüldü. 1908'de İkinci Meşrutiyet ilân edilince İstanbul'a geldi, Antalya milletvekili seçildi. Sonradan «Yeni Tasvir-i Efkâr»ı kurdu. «Yeni Osmanlılar Tarihi»ni de burada tefrikaya başladı. Elinizdeki kitap bu tefrikanın tamamlanmışıdır. Üslup özellikleri aynen korunarak dilimize aktarılmıştır. 1913'ün ilk ayının 27'sinde İstanbul'da öldü. «Kütüphane-i EbuZZiya» genel başlığı altında bilim, tarih, sanat ve edebiyatla ilgili kitaplar yayınladı. Başlıca eserleri, «Ecel-i Kaza (piyes)», «Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye» (nesir antolojisi), ve «Mecmua-i EbuZZiya» (edebî ve ansiklopedik dergi) dir.

3

«TARİH DİZİSİ» üzerine

Tarihin, güvenilir, inanılır, doğru belgeler demek olduğuna inanıyoruz. Hürriyet Yayınları, başlangıcından bugüne Türk ve Dünya tarihinin en önemli merhalelerini ilk elden vermek amacıyla aylardır yurdumuzda ve yurt dışında çok zengin kaynakları, büyük arşivleri tarayarak bu dizinin temelini atmıştır.

OSMANLI TARİHİ — «CİLT I» — Namık Kemal Uzmanların ve edebiyat tarihçilerinin elinizdeki büyük eser için vardıkları ortak kanı şudur :

«Namık Kemal 19. Yüzyılın siyasi tarihini en iyi bilen ve en iyi anlatan tarihçidir.»

OSMANLI SARAYININ SON GÜNLERİ

Lütfi Simavi

Sultan Reşat'ın ve Vahdettin'in Başmabeyincisi Lütfi Bey'in yakın tarihimize ışık tutan anıları.

OSMANLI TARİHİ — «CİLT II» — Namık Kemal Birinci Cildi Türk dilinde en çok satan tarih kitabının ikinci cildi. Namık Kemal'in kitap halinde ilk defa çıkan tarihinin ikinci bölümü.

YENİ OSMANLILAR TARİHİ — EbuZZiya Tefvik Osmanlı İmparatorluğu'nda hürriyet mücadelelerinin en önemlisi. Yakın tarihimizin en önemli belgelerinden biri.

Dizinin gelecek kitabı :

HERODOT TARİHİ — Herodot

Tarih deyince akla ilk gelen kitap. «Tarihin Babası» diye nitelendirilen büyük yazarın kitabının tam metin çevirisi. Tarih kitaplığımızdaki boşluğu dolduracak emsalsiz eser. (Halikarnas Balıkcısı'nın önsözyle.)

EBUZZIYA TEVFİK

10

YENİ OSMANLILAR TARİHİ

Bugünkü Türkçeye Uygulayan :

ŞEMSETTİN KUTLU

TDV İSAM

Kütüphanesi Arşivi

No ZE. 2530

Nuruosmaniye Caddesi 3, Cağaloğlu — İSTANBUL

TARİH DİZİSİ

1) OSMANLI TARİHİ «CİLT I»

Namık Kemal

2) OSMANLI SARAYININ SON GÜNLERİ

Lütfi Simavi

3) OSMANLI TARİHİ «CİLT II»

Namık Kemal

4) YENİ OSMANLILAR TARİHİ

Ebuzziya Tevfik

Dizinin gelecek kitabı

5) HERODOT TARİHİ

Herodot

YENİ OSMANLILAR TARİHİ

Hüseyin Hilmi Paşa hazretlerinin, hafızalarının çok kuvvetli olduğuna emin bulunduğum için, bazı bahislerde ve özellikle Namık Kemal ile olan karşılıklı, kardeşçe dostluk ve fedakârlığın tabii sonucu sayılan güvene dayanarak, bazı önemli siyasî meseleler hakkında aramızdaki haberleşmede kendilerini şahit göstereceğim.

Öte yandan, yirmi beş kadar çuvala doldurulmuş ve halen Yıldız Sarayı kütüphanesinde mühürleri bile açılmaksızın muhafaza edilen, daha doğru bir deyimle hapsedilmiş olan evrakın arasında bu mektupları da bulacağımı kesinlikle ummaktayım (1). Bunlar, gün ışığına çıkarıldığı takdirde, bu tarihî eserim, ihtiva edeceği belgeler yönünden de, ayrı bir önem kazanacaktır.

Hele, Ziya Paşa ile Reşat Bey'in Londra, Brüksel ve İsviçre'den yazdıkları ve Kâni Paşazade rahmetli Rifat Bey'le gerek ikimiz arasında, gerek onunla Reşat Bey arasında geçmiş olan konuşmalar, yazışmalar ve birçok siyasî gerçeklerle cemiyet içinde dönen entrikaları anlatan mektupların çoğu bu meselede pek çok gizli kalmış şeyleri dile getirecek, pek çok karanlık noktaları aydınlatarak ortadaki şüphe bulutlarını kaldıracaktır.

Ben o tarihte, kurulalı henüz üç ay olmuş olan ve Sadık Efendi'nin (2) yönetimi altında bulunan «Esham-ı Umumiye Emaneti» adlı dairenin yazı işleri kaleminde çalışmaktaydım.

Cemiyet üyelerinden bir kısmının yakalanıp tutuklandıkları günün ertesi, *Courrier d'Orient* gazetesinde Kemeraltı'lı Tahsin ile, benim bulunduğum dairenin başmümeyyizi Hilmi Efendi'ye (3) bir tezkere yollayarak: «Defterdar semtinde oturmakta olan kardeşimin birdenbire hastalandığını, onun evinde kalacağım için birkaç gün kaleme gelemeyeceğimi» bildirmiştim.

(1) 1909 yılı 31 mart olayından sonra Yıldız Sarayı'na devletçe el konmuş, sarayın çeşitli eşyası ve evrakı emanete alınmıştır. Yazarın sözüünü ettiği yirmi beş çuvallık evrak —pek çok kimsenin ipliği pazara çıkar korkusuyla— Bayezit meydanında halkın gözü önünde, açılmadan, yakılmıştır. Ş. K.

(2) Sonraları sadrazam olan, daha sonra da Limmi adasına sürülüp orada vefat eden rahmetli Sadık Paşa. (Eserin yazarının notu.)

(3) Sonraları Divanı Muhasebat Başkanlığı yapan ve bundan üç yıl kadar önce Medine'de ölen Hilmi Efendi. (Eserin yazarının notu.)

Februika 31

YENİ OSMANLILAR TARİHİ

Prusya kralı Büyük Frederik: «Gerçeği severim, çünkü sadece gerçek olan iyi ve güzeldir,» demiştir. Ben onu taklit düşüncesiyle değil, ancak gerçeğe saygı düşüncesiyle, onun izinden gideceğim. Gerçek için çalışacağım. Gereken yerlerde belgeleri konuşturacağım; tâ ki böylelikle gerçek yeterince gün ışığına çıksın, belirlensin.

İnsan ne kadar üzülse, eşef etse yine de azdır ki yalnız Namık Kemal'in bin beş yüz kadar, hem de sırf benimle olan haberleşme ve sohbetlerine dair mektupları vardı ki bu konuda belge ve şahit olarak gösterilmelerinde sonsuz faydalar sağlayacaktı. Bunlardan yüz elli kadarı bilhassa çok önemliydi.

Ne fayda ki bunların bir kısmı, bundan on onbeş sene önce, zaptiye nezaretinde tutuklu bulunduğum sıralarda, zaptiye nazırı Nazım Paşa tarafından - sırf bana iyilik ve dostluk olsun diye - elimden alınmış ve Konya'ya sürgün edilmemden sonra da ortalıktan kaldırılmıştır. Bugün elimde Namık Kemal'den - o da bu konuyla ilgili bulunmayan - bir iki mektuptan başka bir şey kalmamıştır.

Hele, Suavi'ye dair olan on onbeş mektup vardı ki bunların şimdi elde bulunmamasına ne kadar yakınsam yeridir. O mektuplar elde olsaydı, bugün yaşayanlar için hâlâ çok karanlık olan birkaç siyasi meselenin ve özellikle Çırağan Sarayı'nda Adam Doğranış'ın pek çok yönleri, bütün korkunçluğu ile, bir fotoğraf gibi bu yazıları okuyanların gözleri önüne serilecekti.

Bununla birlikte, bu müthiş sırların yüzünü örten perdenin kaldırılmasında bana yardım edecek, yani vaktiyle beni aydınlatmak lütfunda bulunduğu gibi, şimdi de bu çeşitten aydınlatmaları pekiştirecek hamiyet sahibi bir kişi hâlâ hayattadır ve gerektiğinde kendisinden, bir tanık olarak, yararlanacağımdan eminim (1).

Namık Kemal'in mektuplarının birçoğu Magosa'dan ve önemli bir kısmı da Midilli'den yazılmıştı. Midilli'den yazılanların büyük çoğunluğu ise sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa hazretlerine dikte edilerek, yani kendilerinin elyazısı ile yazılı bulunmaktaydı.

(1) Aşağıdaki satırlarda da görüleceği üzere, yazarın adını etmek istediği bu hamiyetli kişi Hüseyin Hilmi Paşa'dır. Hüseyin Hilmi Paşa —daha Hüseyin Hilmi Efendi iken— Midilli mutasarrıfı Namık Kemal Bey'in emrinde bir memurdu. Ş. K.

11
10

Ö N S Ö Z

«Yeni Osmanlılar Tarihi», tanınmış bir yeni Osmanlı olan Ebuzziya Tefvik Bey'in, gerçekten çok değerli ve çok önemli, bir eseridir. Bu eser Türkiye'de, Türkiye'nin gelişmesini ve yükselmesini amaç edinen, ilk gizli siyasi örgütün, canlı, hareketli, hatta çok heyecanlı bir romanıdır. 'Romanıdır,' diyoruz; çünkü, eser, tarih adını taşımasına, bir dönemin kültür, siyaset ve sanatla ilgili bütün tarihleşmiş olaylarını yansıtmaya rağmen, metot, düzen ve karakter bakımından tarih değildir. Ebuzziya Tefvik Bey, eserini tarih metoduna, tarih planına uyarak meydana getirmeyi düşünmediği gibi, hemen hiç bir zaman objektif de olamamıştır. Aslında böyle olması, sonuç ve amaç bakımından, herhalde daha iyidir. Çünkü, tarih hiç bir zaman kişilerin gerçek iç ve özel dünyalarına giremez.

Eserin kahramanları ki usta birer siyaset adamı olmaktan çok daha fazla, çağlarının seçkin birer fikir ve edebiyat temsilcileridir. Onların içyüzlerini, ruh ve sanat dünyalarını, ideolojik eğilimlerini bize hakkıyla tanıtabilecek araç elbette - tarih değil - bu yapıda bir eserdir. Bununla birlikte, «Yeni Osmanlılar Tarihi» inde fikir ve edebiyat kadar zengin oranda siyasal tarih malzemeleri de bulunmaktadır. Başka bir deyimle, bu eserden tarih yazarların ve belli bir dönemin tarihini yakından izlemek isteyenlerin de geniş ölçüde yararlanacağına da kuşku yoktur.

Çok yerlerde kişisel görüşlerine ve düşüncelerine yenik düşen, zaten bunun böyle olduğunu kendi de gizlemeyen yazar, «Yeni Osmanlılar Tarihi» ni bir an niteliğinde kaleme almıştır. Bu anıların birinci bölümünde - başta Namık Kemal ve Ziya Paşa olmak üzere - genellikle öteki arkadaşları birinci planda yer alması bulunmaktadır. Eserin yarısından biraz sonraki bölümde ise artık bu anı niteliği, daha belirgin bir biçimde, onun kendi özel ortamına ve kişiliğine dönüşür. Bu bölümde memleket manzaraları, toplumsal çalkantılar, çeşitli ve çok değişik insan tipleri, türlü dekorlar, motifler ve çözümlenmeler göze çarpar ve esere tam bir roman karakteri kazandırır. Böylece zengin ve ustaca çevre gözlemleriyle sürüp giderken birdenbire kesiliverir. Ne var ki bu kesiliş hiç de «yarıda bırakma» niteliği taşımamaktadır. Çünkü eser - özellikle Genç Osmanlıları ve onların yaptıklarını tanıtmak açısından - zaten sona ermiş ve görevini tamamlamıştır.

* * *

Ebuzziya Tefik Bey, 1848 yılında İstanbul'da doğdu. Konya'nın Koçhisar ilçesinden gelip burada yerleşmiş bir ailenin çocuğudur. Belirli ve düzenli bir öğrenim görmeyerek kendi kendini yetiştirdi. Asıl eğitimini Şnas ve Namık Kemal gibi zamanının seçkin aydınlarından aldı. Bundan dolayı ömrü boyunca onlara ve onların görüş ve inançlarına bağlı kaldı.

1865 de sonra - dörtbaşı mamur bir örgüt olmaktan çok, birtakım ülkücü gençlerin topluluğu olan - «Yeni Osmanlılar» adlı cemiyete katıldı. Bu cemiyetin heyecanlı ve çalışkan bir üyesi olarak tanındı. Topluluk, devlet tarafından haber alınıp dağıtıldığı zaman, öteki arkadaşları gibi, Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmadı. Ancak sonraları bir süre basın ve basımevi konularında incelemeler yapmak üzere Avrupa'ya gidip döndü. Ünlü «Matbaa-i Ebuzziya» sını kurdu.

Namık Kemal'in Avrupa'dan dönüşünde, onunla birlikte,

İbret adlı gazeteyi çıkardı. Sonra, başka dergi ve gazeteler yayınladı. 1873 yılında, Namık Kemal ve öteki arkadaşları çeşitli yerlere gönderilirken, kendi de Rodos adasına sürüldü.

1876 da, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine Beşinci Murat'ın geçmesi üzerine, o da affedilip İstanbul'a döndü. Kemal ve Ziya'ların meşrutiyet hazırlığı çalışmalarına katıldı. Ancak, onların, kısa bir süre sonra, yeniden İstanbul'dan uzaklaştırılmalarından dolayı yıldıza düştü; basın çalışmalarını siyaset alanından çekerek kitapçılığa ve dergiciliğe yöneldi. Böylelikle ucunca bir zaman İstanbul'da kalabildi.

Ancak, ne de olsa, eski bir yeni Osmanlı, Namık Kemal'in en yakın dostu olarak mimlenmiş bir adamdır. İkinci Abdülhamit'in baskılı yönetiminin alabildiğine arttığı bir dönemde, bu sefer, Konya'ya sürüldü.

1908 deki İkinci Meşrutiyet'in ilânı üzerine İstanbul'a döndü. Antalya milletvekili seçildi. En büyük amacı, yeniden, basın hayatına dönmektir. Süleyman Nazif'le birlikte yeni bir gazete kurdu. Şinasi'ye ve onun bir zamanlar çıkardığı Tasvir-i Efkâr gazetesine büyük hayranlığı ve bağlılığı bulunduğu için bu gazetesinin adını Yeni Tasvir-i Efkâr koydu. «Yeni Osmanlılar Tarihi» ni de burada «Yeni Osmanlılar Tarihi» adı altında tefrikaya başlandı.

İkinci Meşrutiyetin çalkantılı olaylarına ve siyasal gelişmelerine uzak kalarak, bütün çalışmalarını gazetesine ve yeni kitap yayınlamalarına adanmış Ebuzziya Tefik Bey, 1913 yılının ilk ayının 27 sinde İstanbul'da öldü. Adının başında kullandığı Ebuzziya sanını - bu eserde de adını ettiği - ilk oğlu Ziya'dan almıştır. Bilindiği gibi, ebuzziya, 'Ziya'nın babası' anlamına gelmektedir.

Ebuzziya Tefik Bey'in Türk basın ve kültür tarihine en büyük hizmeti, kurduğu zamanının en modern basımevinde, «Kütüphane-i Ebuzziya» genel başlığı altında yayınladığı çok değerli eserleridir. Bilim, tarih, sanat ve edebiyatla ilgili olan

bu eserler, konuları bakımından olduğu kadar, başka güzellikleriyle de bizde bu alanın ileri bir aşaması sayılır. Kendinin yazdığı, büyüklü küçüklü, kitapların sayısı da yirmiyi bulur. Bunlardan belli başlıları «Ecel-i Kaza» adlı piyesi, «Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye» adlı nesir antolojisi, «Mecmua-i Ebuzziya» adlı edebî ve ansiklopedik dergisi, çeşitli biyografi ürünleridir. En büyük ve en önemli eseri «Yeni Osmanlılar Tarihi» ne gelince, bugün bu da basılıp kitapları arasına katılmış bulunmaktadır.

* * *

«Yeni Osmanlılar Tarihi» ni, 1909 yılında kurduğu, Tasvir-i Efkâr gazetesinde tefrika etmeye başlayan Ebuzziya Tevfik Bey, bu tefrika işini iki yıldan fazla sürdürmüştü, ondan sonra tamamlamadan bırakmış ve kısa bir süre sonra da ölmüştür.

İki yıldan fazla süren tefrika düzenli olarak yürümemiştir. Bazan hergün birbirini izleyen tefrikalara bazan da günlerle, haftalarla, hatta aylarla ara verilmiştir. Bundan da anlaşılmaktadır ki Tevfik Bey, eserini önceden bütünüyle hazırlamamış; günü gününe, ya da, eli değdikçe kaleme almıştır. Bunun tabii bir sonucu olarak bazı bölümlerde çapraz düşmelere, çelişmelere, unutmalara ve zaman atlamalarına rastlanılmaktadır. Ancak eser yeni baştan düzenlenip gerekli notlar ve açıklamalarla günümüz diline de aktarılırken bu konu üzerinde titizlikle durulmuş, aksaklıkların giderilmesine çalışılmıştır.

İsimlerin, terimlerin ve bazı ifadelerdeki ufak tefek çelişmelerin, yine de, göze çarpması mümkündür. Bu, her şeyden önce, yazarın yapı düzenine saygı göstermek kaygısıyla, üslûbunun genel çizgilerine bağlı kalmak ilkesinden ileri gelmiş bulunmaktadır.

Eserde adları geçen pek çok kişi vardır; bunlardan belli

başlıları hakkında kitabın sonuna küçük bir «isimler sözlüğü» eklenmiştir.

Yazılışı üzerinden yarım yüzyıldan fazla bir zaman geçmiş olduğu halde, gazete sütunlarında unutulmuş bir halde yatan, Türk fikir, sanat, siyaset ve edebiyat tarihinin bu gerçekten önemli ve değerli kaynak eserini, bugünün ve yarının kuşaklarına sunmak imkânını bulmuş olmanın mutluluğu içindeyiz.

ŞEMSETTİN KUTLU

şanın kaleminden çıkmış olduğunu ileri sürerek, yine buna benzer bir yazı koymuştu. Fakat, kısa süre sonra bunun uydurma olduğu anlaşılmıştı. Gazetede bu yazı Malkom Han adlı Hintli bir müslüman prensinin uydurmasıydı. Bu adam, Fuat Paşa'nın hayranıydı. Fuat Paşa da onu az çok tutardı. Hatta bir ara hariciye nazırı Fuat Paşa'nın, serbest fikirleriyle tanınmış bu adamı Osmanlı devleti uyruğuna kabul ettirip hariciye müsteşarlığına getireceği bile ileri sürülmüştü. Aslında bu Malkom Han —değil Hindistan'da ya da İran'da— bizzat Osmanlı devletine müsteşarlıktan da öte, hariciye nazırı olacak değerinde, zamanının seçkin ve dirayetli zekâlarından biriydi.

O, Fuat Paşa'ya ne kadar bağlı ise, Âlî Paşa'nın siyaset anlayışının da o denli karşısındaydı. Fuat Paşa kaleminden böyle bir vasiyetname düzenleyişi de sırf Âlî Paşa'yı tenkid etmek içindi. Bundan dolayı, o zaman bunun üzerinde fazla durulmamış ve geçilmişti.

Oysa, işte şimdi, bu sefer de Âlî Paşa'nın ağzından buna bir yenisi katılıyordu. Bu vasiyetnameyi kimi —yukarıda adı geçen Ethem Pertev Efendi'ye, kimi de İstanbul Geceleri adlı bir eser yazmış bulunan Mösyö Mismir'e mal ediyordu.

Bu iki zatın ikisi de iyi niyetli, zeki, gün görmüş, ileri görüşlü kimselerdi ama, Malkom Han'ın aşırı sayılacak zekâsı ve kavrayışlılığı yanında yine de sönük kalırlardı. Bundan dolayı, bunları onunla mukayese etmeye imkân yoktu.

Ben, işte bu ikinci ve yüzde yüz uydurma vasiyetname üzerine, artık dayanamayarak, **Diyojen**'e bunu alaya alan bir yazı daha götürmüştüm. Yazıyı Teodor Kasap'a okudum. Son derece beğendi. İlk çıkan nüshalardan birine de bu yazıyı koydu. Benim, Âlî Paşa vasiyetnamesine nazire olan alaylı yazım şuydu:

VASİYETNAME

«Mademki biz mütevazı ve iddiasız bir eğlence gazetesi olduğumuz halde, bu ülkede ciddi niyetine çıkan gazeteler arasında bile söz söylemek görevi bize kalmıştır, o halde elimize geçen bir fırsattan yararlanarak üzerimize düşen bu görevi —ister istemez— elbette yerine getireceğiz.

Hakayık-ul Vakaayi gazetesinde Âlî Paşa adına yayınlanan va-

siyetnameyi elbette görmüşsünüzdür. Acaba, siz bunun gerçekten Âli Paşa'ya ait olduğuna inanıyor musunuz? Biz inanmadık. Niçin derseniz, işte sebeplerini aşağıda sıralayalım:

Önce, ölüm saatlerine kadar yanında bulunanların anlattıklarına göre, Âli Paşa hastalığının uzayıp gitmesine çok sıkılmışsa da, bu hastalığın ölümle sonuçlanacağını hiç bir zaman aklına getirmemiştir. Nihayet komaya girmiştir. Koma halindeki bir kimşenin ise düzenli düşünmesi tabiatıyla söz konusu olamaz.

Öte yandan, yanındakilerin hiç biri, ona artık ölmek üzere olduğunu bildirmeyi de nezakete yakıştırmamıştır. Kendisine bildirilen hususlar, olsa olsa «Tütün içmekte devam ederseniz, içki içerseniz, hâlâ devlet işleriyle bu kadar yoğun meşgul olursanız, hasılı durum bu teviyede giderse —Allah göstermesin— hastalığınız fazla uzayabilir...» çeşidinden şeyler olabilir —ki böyle de olmuştur— O halde Paşa, bu kadarcık şeyden neden telâşa kapılsın da vasiyetname yazsın?

Sonra, bir mesele daha var: Ortada bu kadar kesin belgeler varken, vasiyetnamenin başlangıç bölümünü o belgelerle nasıl bağdaştırabiliriz?

Vasiyetnamede, rahmetlinin bazı yazılarından aşırılmış olarak öteye beriye serpilmiş bir iki söz ve birkaç deyim varsa da, eserin bütünü onun kaleminden çıkma olmadığını âdeta insanın yüzüne haykırmaktadır.

Gerçi Âli Paşa için, onun yaltakçılarının hayatta iken yüzüne karşı uçurdıkları derecede, adı gibi yüksek bir adam demek mümkün değildir. Ancak, insafla söylemek gerekir ki, bu adam yine o yaltakçıların, ölümünden sonra aşağılattıkları ölçüde değersiz bir kimse de değildi. Her şeyde daima aklın ve mantığın ölçülerine uygun bir derece vardır ki, bunu yaltakçı kimselerin ağzından duymak ve aklından beklemek boşunadır. Bunlar ancak tarafsız ve gerçekçi kimselerin yapabileceği işlerdir.

İşte, bu ve benzeri sebeplerden dolayı, yazıda durmadan raslanan aşağılık hava göstermektedir ki bu vasiyetname paşanın kaleminden çıkmamıştır.

Vasiyetnamenin daha başlangıcında ilk önce ortaya şöyle bir iddia atılıyor: Güya paşanın dünyada yaptığı her iş, kendi şahsî kin ve garazlarının eseri imiş de, şimdi bunları bir tarafa bırak-

Dolayısıyla kiralama olayı da kendiliğinden hükümsüz hale gelmişti. Bunlardan biri olan ben, ayrı bir matbaa kurduğum gibi ayrı bir gazete de çıkarmaya başlamıştım. Öteki arkadaşlar taşraya gitmişlerdi. Durum bu hale geldikten sonra, Namık Kemal için artık gazeteyi yeniden imtiyaz sahibi adına çıkarmaktan başka yol kalmamıştı.

İbret, kapatılma süresini tamamlamadan kırk gün kadar önce, yeniden açılma lûtfuna Mithat Paşa'nın sayesinde ulaştığı zaman, Namık Kemal de Gelibolu'ya ayak basmıştı. Dolayısıyla, gazetenin yayınlanma imkânı belirdiği halde, Aleksan Sarrafyan'ın ona yazı yazdıracak kimsesi yoktu. Ülkücü Namık Kemal, bundan dolayı imdada yetişmiş, **İbret**'in iyi adını yaşatmak için her hafta Gelibolu'dan ona dört, beş makale göndermişti. Gelibolu mutasarrıflığından azledilişinden sonra ise kalbinin ve vicdanının en büyük sevgilisi olan yayın ve yazı alanına böylelikle yeniden kavuşmuştu. Sonuç şöyle özetlenebilir: Namık Kemal için yazmak ve milleti uyarmak kârdı, yoksa para kazanmak değil.

Yakın bir tanıdığı ve iyi bir dostu olarak şurasını özellikle belirtmek isterim, dünyada, Namık Kemal kadar, paraya önem vermeyen bir başka insan daha tanımış değilimdir.

Bence çok garip düşen bir gözlemimi de burada açıklamaktan kendimi alamayacağım: Sanki bu mübarek adam, paraya son derece düşkün olan babasıyla, yine paraya son derece düşkün bulunan oğlu arasında (1) bir birleştirme çizgisi teşkil ediyordu. Başka bir deyişle, babadan gelen para hırsını aynen oğluna aktarmış, fakat kendi bu hırstan en küçük ölçüde olsun bir pay almamıştı.

Diyojen Gazetesinin Kapatılması ve Hadika Gazetesi

Teodor Kasap Efendi —ki Türkçe'de yayınlanan mizah dergilerinin ilk kurucusudur— bizde yayın yoluyla hiciv ve mizah yaparak ülkeye büyük hizmetler etmiş, yenilikler getirmiş, fakat bildiği anlamda ciddi bir gazete kurmaya bir türlü muvaffak olamamıştır. Kendisini burada hayırla anmayı bir borç bilirim.

(1) Namık Kemal'in babası Mustafa Asım ve oğlu Ali Ekrem Bolayır. (Bu adlar hakkında kitabın sonundaki isimler listesinde bilgi verilmiştir.)

Teodor Kasap Efendi, **Diyojen** adlı mizah dergisini Âlî Paşa'nın sadrazamlığının son yıllarında çıkarmaya başlamıştı. Bu konuda bir anımı da anlatayım: Şinasi öldüğü zaman son derece üzüntü duymuş, bu üzüntümü bir yayın organında dile getirmek istemişim. Ancak, o zaman böyle bir yayın organını bir türlü bulamamışım. Daha açıkça söyleyeyim: Mizah dergisi dışındaki gazetelerden hiç biri benim o kısa yazımı sütunlarına koymaya cesaret edememişlerdi. Bunun üzerine, ben, aşağıdaki mektubumu **Diyojen**'de yayınlamak zorunda kalmıştım. Teodor Kasap bu yazımı hiç çekinmeden ilk çıkan sayıya koymuştu. Bu da onun cesaretini ve hakbilirliğini gösteren güzel bir jestti.

Şinasi'nin ölümü üzerine **Diyojen**'de çıkan kısa mektup-yazımın sureti şudur:

«Bugünlerde ölümünden dolayı az çok teessür duyulan (1) ve daha doğrusu aranır, bilerek bilmeyerek, memleket için kayıp olarak nitelenen kimseler arasında sadece bir tanesi vardır ki gerçekten bir kayıptır. **Diyojen** gazetesinin görevi her ne kadar halkı güldürmekse de, onun aracılığı ile, bu kayıba karşı bütün ülke halkının ağlaması gerektiğini hatırlatmak isterim.

Maksadım rahmetli Şinasi'den söz etmektir. Gazetenizi, uzun uzadıya görevi dışında konularla meşgul etmeye cesaretim yoktur. Sadece şunu söylemekle yetinirim ki, rahmetli Şinasi zamanımızın ve milletimizin en büyük adamı idi. Davamın delillerini başka yazılarımda göstereceğim. Sonra bu kanaatte yalnız da değilim. Gerçeği benim gibi görenler ve kabul edenler pek çoktur.

Tevfik»

* * *

Şinasi ile Âlî Paşa'nın ölümleri arasında yedi günlük bir süre vardır. Rahmetli Âlî Paşa 6 Eylül 1871, Şinasi ise 13 Eylül 1871 günü vefat etmişlerdir.

Yukarıdaki mektup-yazıyı **Diyojen**'de yayınladığım zaman **Hakayık-ul Vakaayi** gazetesi —Âlî Paşa'ya ait olduğunu ileri sürerek— bir vasiyetname yayımlamıştı. Bu, o günlerde galiba bir moda haline gelmişti. Çünkü iki yıl önce Fuat Paşa'nın ölümünde de İstanbul'da çıkan yabancı gazetelerden **Levand Herald**, bu pa-

(1) Şinasi'den bir hafta önce sadrazam Âlî Paşa ölmüş ve bu ölüm üzerine gazetelerde yazılar çıkmıştı. Tevfik Bey bu yazılara sitem ediyor.

— «Evet, gerçekten böyle söylemişti. Demek bunların hepsi yalan, öyle mi?»

Reşat, haklı olarak: «Amm da budala imişsin. Ben de seni zeki bir adam sanıyordum,» deyip gülünce isyan eder gibi olmuştum:

— «Niçin budala oluyormuşum? Bunları hem sen bana yalan olarak niteliyorsun, hem de benim yalan mı diye soruşuma budalalık damgası vuruyorsun. Doğrusu bu çelişkinin sebebini bir türlü anlayamadım.

— «A kuzum; bu sözlerin hemen hepsi belki yalandır, fakat gerçekleşmesi ihtimali bulunan yalanlardandır. Meselâ, din kitaplarında dört mezhebi tarif ederken: «Herkesin kendi mezhebine doğru ve öteki üç mezhebe hatalı gözüyle bakması lâzım gelir ve 'Benim mezhebim haktır, ama bunda da hata olması ihtimali vardır; diğer üç mezhep hatadır, ama hak olmak ihtimali de vardır,' diye düşünmek gerekir,» demezler mi? İşte, onun gibi Fuat ve Sami paşaların bu fikre meyilli olmaları gerekir, çünkü onlar en iyi idare tarzının meşrutiyet idaresi olduğuna inanmış kimselerdir. Eğer, düşündüklerimizi gerçekleştirir ve başarının ilk belirtilerini elde edecek olursak, onların da hemen bize uymaları ve katılmaları tabiidir, yollu ümide kapılmak hiç de hatalı sayılmaz. Fuat ve Sami paşaların katılışlarını gören öteki vezirler ve devlet adamları ise, bir koyunun sürüsünün kösemelerine uyup bilir bilmez onun ardından gidişleri gibi, derhal bu iki paşanın ardından giderler. Çünkü bunların kendilerinin kendilerine ait bir inanış ve davranışları yoktur. «Büyüklerimizin tuttuğu yol her halde yolların en iyisidir,» diye düşünürler. İşte, Nuri'nin dayandığı düşünce de bu temellere dayanmaktadır.»

Her ne ise, şimdiki halde biz şunu bilmeliyiz ki Fuat Paşa fikirde birdir bizimle. Bu işi güçlü ve yeterli görüp padişaha sunulacak arzuhalin müspet bir sonuç sağlayacağını idrâk ettiği anda ortak amacımıza mutlaka katılacaktır. Bunu iki kere ikinin dört ettiğini bildiğim kadar kesinlikle biliyorum, bilmem anlatabildim mi?»

— «Öyleyse Ömer Nailî Paşa ile Mustafa Asım Paşa da bu saydığınız kategoridendirler; yani halen cemiyetimizle bağlantı kurmuş durumda değil de, kurmaları ihtimali bulunan kimselerdendir, öyle mi?»

YENİ OSMANLILAR TARİHİ

— «Hayır; onlar cemiyetin gerçekten ve destekleyici üyeleri-
dirler. Ben sana hükümet üyelerinden söz ediyordum. Bunlar öyle
değildirler. Hatta, biliyorsun ki onlar her fırsatta bize el uzatır,
gerekli yerlerde bizi korurlar.»

Bu konuşma, her şeye rağmen beni şaşırtmıştı. Ben o güne
kadar Fuat ve Sami Paşaları cemiyete dahil, cemiyetin amaçlarını
yakından bilen kimseler olarak tanıyordum. Hatta, ortada görün-
meyişlerini de cemiyetin bugün için gerekli şartlarına yoruyor-
dum. Dolayısıyla Nuri'nin, ahlâklarına itimat edip de cemiyete
girmiş olmalarını arzu ettiği kimseleri - bu suretle, yani sadece
ihtimaller üzerine kurduğu bir düşünceye gerçekmiş süsünü vere-
rek - inandırma yoluna gittiğini hiç tahmin etmezdim. Bu durumu
öğrendikten sonra, güvenim sarsılmadıysa bile, oldukça tereddü-
de düştüm. Fakat bu konuda kendisine hiç bir şey söylemedim.
Çünkü aklıma şu ihtimal de geliyordu: Belki de Reşat «Benden
öğrendiği bir sırrı bakalım Nuri'ye söyleyecek mi?» diye benim
hakkımda belki de bir denemeye girişmiş olabilirdi. Bu düşünceye
varınca, Nuri ile bu konu üzerinde konuşmaktan tamamıyla vaz-
geçtim. Ancak, bu duyduklarımın sonra, arada sırada Nuri yine
bu çeşitten inandırmalarda bulunmaya kalkıştıkça - eğer o sırada
Reşat da orada ise - onun yüzüne bakıp tebessüm etmekten ken-
dimi alamazdım.

Şimdi, bir an için asıl konudan uzaklaşarak, kısa bir açıklama-
mada bulunayım:

Şu anda, mademki düşünce ve tasarıdan eylem haline geçe-
memiş siyasî bir devrim hareketinin tarihçesini yazıyorum; iste-
rim ki bu eserim Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin, çoğu gerçekten
değerli ve iyiniyetli bulunan, üyelerinin ve özellikle bu üyelerin
başta gelenlerinin ahlâk ve karakterlerinin de tarafsız tahlillerini
içinde bulundursun. Benim, aradan bunca yıl geçtikten sonra,
yazdıklarımın elbette ki unutmuş olduğum yönler de vardır. Fa-
kat, şurasını güvenle söyleyebilirim ki bunlar pek azdır. Bundan
dolayı ayrıntılarıyla verilmesinde fayda bulunan olaylardan ve du-
rumlardan hiç birisini yazmaktan geri kalmayacağım. Zira bu hu-
suslarda en güçlü dayanağım kendi hafıza gücümdür. Yazdıklarımın
garip görülebilecek pek çok şeyler bulunabilir; ama, bu
böyledir diye onu gerçeklerden ayırıp sıyırıp kendilerine bütü-
nüyle hoş giden bir çehre veya başka bir biçim vermeye kalkı-
şacak olursam herhalde bu ondan da garip düşer.